

Kuzey Kore'nin Afrika'da Varlık Gösterme Biçimleri

Mürsel Bayram¹

Özet

Kapalı bir toplum ve izole bir devlet olarak bilinen Kuzey Kore, esasında dünya üzerindeki 160'dan fazla devletle çeşitli şekillerde ilişki kurmaktadır. Pyongyang yönetiminin özellikle Soğuk Savaş döneminde kurduğu ilişki ağı, temel olarak, rejiminin uluslararası meşruiyet zeminini genişletme çabalarının sonucudur. Kuzey Kore'nin bu yöndeki diplomatik çabaları, Afrika'nın da dâhil olduğu Üçüncü Dünya'da daha fazla karşılık bulmuştur. Nükleer füze testleri nedeniyle uluslararası yaptırımların uygulandığı dönemde de Pyongyang'ın Afrika devletleri ile ilişkileri farklı biçimlerde devam etmiştir. Halen siyasetten ekonomiye, savunma sanayiinden sanatınasına uzanan bir yelpazede, Kuzey Kore'nin Afrika genelinde varlığını hissettirdiği görülmektedir. İzole bir devletin bunu nasıl sağladığı ve Afrika devletlerinin neden böyle bir devletle ilişkilerini sürdürme kararlılığı gösterdiği, bu makalede cevabı aranan temel sorulardır.

Anahtar Kelimeler

Kuzey Kore, Afrika, Cuçe, Mansudae, İnşacılık

The Ways of North Korean Presence in Africa

Abstract

Despite being known as a closed society and an isolated state, North Korea maintains relations with more than 160 states worldwide in various ways. The network of foreign relations formed by the Kim İl Sung administration during the Cold War was mainly an outcome of Pyongyang's efforts to gain international legitimacy. Those diplomatic efforts were reciprocated more in the Third World of which Africa is also

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Afrika Çalışmaları Ana Bilim Dalı Başkanı,
Doğu ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Makale geliş tarihi : 15.09.2019
Makale kabul tarihi : 17.01.2020

a part. Despite the international sanctions due to its nuclear missile tests, North Korea's relations with African states have continued in different ways. It is observed that North Korea is still able to make its presence felt across Africa in a wide range of fields ranging from politics to trade and from defense industry to monument construction. In this paper, we aim at answering how an isolated state can sustain this sort of presence and why African states tenaciously maintain their relations with such an isolated state.

Keywords

North Korea, Africa, Juche, Mansudae, Constructivism

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Amerikan-Sovyet nüfuz mücadelesi ile bağlantılı olarak Kore yarımadasının kuzey bölümünde 9 Eylül 1948 tarihinde kurulan ve resmî ideolojisini “kendi kendine yeterlilik” (*Çuçe*) üzerine kurgulayan Kuzey Kore (resmî adıyla Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti), son dönemde daha çok nükleer füze testleri ile gündeme gelen ve bu nedenle 2006 yılından itibaren BM yaptırımlarına maruz kalan bir ülkedir. Soğuk Savaş döneminde Kore yarımadasının yegâne meşru devleti olma iddiasına taraftar kazanmak için diplomatik ilişki ağını genişletmeye odaklanan ülke, 2006 sonrası dönemde aynı iddiasını savunmaya devam etmekle birlikte, kendisine yönelik uluslararası yaptırımları etkisizleştirebilecek ortaklıklara ihtiyaç duymuştur. Her iki dönemde de Üçüncü Dünya olarak tabir edilen ülkelerin Kuzey Kore rejiminin çabalarına daha çok karşılık verdiği görülmektedir.

Üçüncü Dünya içerisinde Pyongyang açısından Afrika'nın özel bir yeri vardır, çünkü Kuzey Kore'nin, üzerindeki devletlerin tamamı ile resmî diplomatik ilişki kurabildiği tek kıta Afrika'dır. Diğer kıtalarda Kuzey Kore'yi tanımayan veya onunla resmî diplomatik ilişki içerisinde olmayı tercih etmeyen devletler mevcutken, Afrika Birliği'ne üye 55 devletin tamamı Pyongyang'ın diplomatik ilişki kurma ve sürdürme talebine olumlu yanıt vermiştir. Dolayısıyla, Kuzey Kore'nin bunu nasıl sağladığı ve Afrika genelinde ne şekilde varlık gösterebildiği incelenmeye değer bir konudur. Bu bağlamda, mevcut çalışmada Kuzey Kore'nin Afrika devletleriyle ilişkilerinin farklı boyutları ele alınacaktır.

Kuzey Kore-Afrika devletleri ilişkilerinin siyasî boyutunda ilk olarak Pyongyang-Seul rekabetinin etkilerine ve üst düzey resmî temasların yoğunlaştığı dönemlere değinilecektir. Siyasî ilişkiler bağlamında ayrıca Afrika devletlerinin neden Kuzey Kore'ye genel olarak pozitif bir bakış açısıyla yaklaşıtları analiz edilecektir. Söz konusu analiz, Afrika devletlerinin Kuzey

Kore ile ilgili beyanlarına ve Birleşmiş Milletler'de Kuzey Kore ile ilgili oy kullanma davranışlarına bakılarak gerçekleştirilecektir. Böylece nitel ve nicel analiz yöntemlerinin bir arada kullanılması amaçlanmaktadır. İlişkilerin ekonomik boyutu da benzer bir yöntemle incelenecektir. Öncelikle Kuzey Kore'nin ana ithalat-ihracat ortakları arasında Afrika ülkelerinin ne düzeyde yer aldığı belirtilecek, daha sonra Massachusetts Institute of Technology (MIT) Medya Laboratuvarı'nca geliştirilen Observatory of Economic Complexity (OEC) veri setlerinden yararlanarak oluşturduğumuz grafikler ile Kuzey Kore-Afrika ticaretinin tarihsel gelişimi analiz edilecektir. Yaptırımların da etkisiyle Kuzey Kore vatandaşlarının Afrika'da hangi yasa dışı ekonomik faaliyetlere dâhil olduğu dile getirildikten sonra, Afrika'daki Kuzey Kore varlığının en orijinal biçimini temsil eden anıt inşasına temas edilecektir. İlişkilerin askerî boyutunda ise, Kuzey Kore ile Afrika devletlerinin Soğuk Savaş döneminde tesis ettikleri savunma işbirliğinin niteliği incelenecek ve Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası yaptırımlara rağmen Afrika devletlerinin neden Kuzey Kore ile askerî bağlarını koparma konusunda gönülsüz davrandığı tartışılacaktır. Sonuç olarak Pyongyang-Afrika etkileşiminin “karşılıklı inşa” edilen bir ilişki örüntüsüne dayandığı vurgulanacaktır.

Kuzey Kore-Afrika Devletleri Siyasî İlişkileri

Pyongyang ve Seul yönetimleri, özellikle 1960'lı yılların ortalarından 1980'li yılların sonuna kadarki dönemde, Kore yarımadasının meşru hükümeti olarak tanınmak için mücadele etmişlerdir. Her iki Kore hükümeti de Birleşmiş Milletler'de kendi tezlerini destekleyecek ortaklar bulmak ve onlara kendi ideolojik perspektiflerini benimsetmek istemiştir. Yeni bağımsızlığını kazanmış devletlerin yoğunlukta olduğu Afrika kıtası, bu Korelerarası meşruiyet mücadelesinin etkisini gösterdiği coğrafyaların başında gelmektedir.² Siyaseten Batı Bloğu'na yakın rejimlerle yönetilen Afrika devletleri genel olarak Güney Kore'yi öncelikle, Doğu Bloğu'na yakın siyaset izleyen Afrika devletleri de öncelikle Kuzey Kore ile diplomatik ilişki kurmayı tercih etmiştir. Pyongyang yönetimi, Bağlantısızlar Hareketi üzerinden Afrika devletlerinin Güney Kore'yi tanınamaları yönünde yoğun bir propaganda yürütmüş ve bu propaganda önemli ölçüde başarılı olmuştur. Marksist ve/veya sosyalist rejimlerle yönetilen Angola, Cezayir, Gine, Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Mali, Mozambik, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve'nin Güney Kore'yi tanıması 1990'lı yılları bulmuştur.

Pyongyang'ın ilk ilişki kurduğu Afrikalı hükümet, Cezayir'dir. O dönem Fransa'dan bağımsız olma mücadelesi veren Cezayir Ulusal Kurtuluş

² Benjamin Young, “The Struggle For Legitimacy: North Korea's Relations with Africa, 1965–1992”, *BAKS Papers*, Cilt 16, Yaz 2015, s. 98.

Cephesi'nin 1958'de kurduğu Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti, Kuzey Kore tarafından süratle tanınıp fiilen desteklenmiştir. Pyongyang, aynı yıl bağımsızlığını elde eden sosyalist Ahmed Sékou Touré liderliğindeki Gine ile de vakit kaybetmeksizin diplomatik ilişki tesis etmiştir. Kuzey Kore'nin Afrika'daki diplomatik ilişki ağına 1960'lı yıllarda 13 devlet daha dâhil olurken, 1970'li yıllarda rekor bir artışla bu sayıya 29 devlet eklenmiştir. Böylece, 1970'li yılların sonunda 44 Afrika devleti ile diplomatik ilişki başlatmış olan Kuzey Kore, sonraki süreçte bağımsız olan Afrika devletleriyle de irtibat kurmuştur. Siyaseten Batı Bloğu'na daha yakın olan Fildişi Sahili, Fas ve Cibuti gibi Afrika devletleri, Pyongyang'ın ilişki kurma talebine olumlu cevap vermek için Soğuk Savaş'ın etkisini yitirmesini beklemişlerdir. Güney Afrika Cumhuriyeti ile apartheid sonrası dönemde temas kurulurken resmî ilişkilerin başlaması 1998'de gerçekleşmiştir. Kuzey Kore'nin ana ticaret ortağı konumundaki Çin Halk Cumhuriyeti yerine hâlen Tayvan'ı tanımaya devam eden eSvatini Krallığı ile Pyongyang'ın ilişki kurabilmesi ise ancak 2007'de mümkün olmuştur. Son olarak 2011'de bağımsız olan Güney Sudan'ın da listeye eklenmesiyle birlikte, Kuzey Kore'nin diplomatik ilişki kurmadığı Afrika devleti kalmamıştır.³

Pyongyang-Seul rekabetine ve Afrika ülkelerinin iç siyaset dinamiklerine bağlı olarak, Kuzey Kore-Afrika devletleri ilişkilerinde Soğuk Savaş döneminde kısa süreli kesintiler yaşanmıştır. Gana ve Burundi hükümetleri, muhalif grupları desteklediği gerekçesiyle sırasıyla 1966 ve 1971'de; Moritanya, Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti'ni tanıdığı gerekçesiyle 1977'de; Komorlar, Güney Kore Devlet Başkanı Chun Doo-hwan'a yönelik suikast teşebbüsünde dahil olduğu gerekçesiyle 1983'te; Lesotho da Güney Afrika Cumhuriyeti'nin baskısıyla 1986'da Kuzey Kore ile ilişkilerini geçici olarak askıya almıştır.⁴ Soğuk Savaş sonrası dönemde BM yaptırımlarını ve insan hakkı ihlallerini gerekçe göstererek Kuzey Kore ile ilişkilerini kesen tek Afrika devleti ise Botswana'dır. Kuruluşundan bu yana Batı merkezli bir siyaset izleyen Botswana, Şubat 2014'te Kuzey Kore ile diplomatik ve konsüler ilişkilerini sonlandırma kararı almıştır. Botswana Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, "uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit oluşturduğu için" Kuzey Kore ile ikili işbirliğinin 2013 yılı başında askıya alındığı; kararın BM İnsan Hakları Soruşturma Komisyonu'nun Kuzey Kore hakkındaki nihaî raporu ile bağlantılı olduğu;

³ Daniel Wertz et al., "DPRK Diplomatic Relations", *The National Committee on North Korea Issue Brief*, 2016, s. 1-2.

⁴ Warren Weinstein ve Thomas H. Henriksen, *Soviet and Chinese Aid to African Nations*, Praeger, Santa Barbara, 1980, s. 154; Richard F. Staar, *Yearbook on International Communist Affairs 1984: Parties and Revolutionary Movements*, Hoover Institution Press, Stanford, 1984, s. 242; Jacqueline Audrey Kalley et al., *Southern African Political History: A Chronology of Key Political Events from Independence to Mid-1997*, Greenwood Publishing, Westport, 1999, s.145.

Botsvana'nın “vatandaşlarının insan haklarına saygı duymayan bir hükümet ile birlikte anılmak istemediği” belirtilmiştir.⁵

Kuzey Kore, Afrika devletlerinin yarıdan fazlası ile büyükelçilik düzeyinde ilişki kurmuştur. Ne var ki Afrika başkentlerinde faaliyet gösteren Kuzey Kore diplomatik misyonlarının önemli bir bölümü Soğuk Savaş sonrası dönemde kapanmıştır. 1970 ve 80'li yıllarda Afrika genelinde 29⁶ büyükelçiliği olan Kuzey Kore'nin günümüzde yalnızca 13⁷ Afrika ülkesinde büyükelçiliği faaldir. Aynı şekilde Afrika devletleri de Soğuk Savaş sonrası dönemde Kuzey Kore'deki diplomatik misyonlarını idame ettirememişlerdir. Günümüzde yalnızca Libya, Mısır ve Nijerya'nın Pyongyang'ta mukim büyükelçiliği bulunmaktadır.

Kuzey Kore'den Afrika'ya Ulu Önder düzeyinde ilk ve tek ziyaret ise Kim İl Sung tarafından 1975'te Cezayir ve Moritanya'ya gerçekleştirilmiştir. Anılan ziyarette Kore sorunu ön plana çıkmıştır. Kim İl Sung, iki ülkenin devlet başkanlarıyla görüşmesinde, Kore yarımadasının yeniden birleşmesini hedeflediklerini belirtmiş ve “Birleşmiş Milletler bayrağı altında Güney Kore'yi işgal eden ABD güçlerinin geri çekilmesini sağladıktan sonra Korelilerin birleşme hedefine ulaşacaklarını” dile getirmiştir. Moritanya Cumhurbaşkanı Muhtar Veled Daddah, Kim İl Sung ile aralarındaki “sempatiden” söz edip Kuzey Kore'nin tezlerini desteklediklerini ifade ederken⁸, o dönem Bağımsızlar Hareketi'nin başkanı olan Cezayir Cumhurbaşkanı Huari Bumedyen de, “Güney Kore'deki bütün yabancı birliklerin geri çekilip Kore halkının kendi sorunlarını kendilerinin çözmeleri ve barışçıl birleşme için çalışmalarına müsaade edilmesi” çağrısında bulunmuştur.⁹

Kim Jong İl ve Kim Jong Un dönemlerinde Kuzey Kore'den Afrika ülkelerine Ulu Önder düzeyinde bir ziyaret gerçekleşmemişse de, 1998-2019 yılları arasında Yüksek Halk Meclisi Başkanı unvanıyla Kuzey Kore'nin anayasal

⁵ “Botswana Cut Ties With North Korea”, <http://www.gov.bw/en/Ministries--Authorities/Ministries/Ministry-of-Foreign-Affairs-and-International-Cooperation/News/>, 14 Şubat 2014.

⁶ Soğuk Savaş döneminde Kuzey Kore büyükelçiliklerine ev sahipliği yaptığı tespit edilen Afrika devletleri; Benin, Gambiya, Gana, Kongo Cumhuriyeti, Lesotho, Madagaskar, Mali, Moritanya, Mozambik, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ruanda, Sierra Leone, Sudan, Togo, Zambiya ve Zimbabve'dir.

⁷ Hâlihazırda Kuzey Kore'nin Afrika'daki mukim büyükelçilikleri; Angola, Cezayir, Gine, Ekvator Ginesi, Etiyopya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kamerun, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mısır, Nijerya, Senegal, Tanzanya ve Uganda'da bulunmaktadır.

⁸ Mokhtar Ould Daddah, *La Mauritanie contre Vents et Marées*, Éditions Karthala, Paris, 2003, s. 616.

⁹ “Algeria: North Korean President Kim Il Sung Seeks Support from Algeria for His Policy of Re-Unifying North and South Korea”, <https://reuters.screenocan.com/record/440704>, 27 Mayıs 1975.

devlet başkanı¹⁰ olarak görev yapan Kim Yong Nam'ın özellikle 2006 sonrasında birçok Afrika ülkesini ziyaret ettiğini belirtmek gerekir. 2007'de Cezayir ve Etiyopya'yı, 2008'de Angola'yı, 2009'da Namibya ve Zimbabve'yi, 2014'te Kongo Cumhuriyeti ve Uganda'yı ziyaret ederek ilgili ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarıyla görüşmeler gerçekleştiren Kim Yong Nam, bu ziyaretlerin haricinde de çeşitli vesilelerle Afrikalı liderlerle bir araya gelmiştir.¹¹ Kuzey Kore Dışişleri Bakanlığı yetkilileri de 2017 ve 2018 yıllarında 12 devleti¹² kapsayan bir Afrika turu düzenlemiştir. Bu tur kapsamında gerçekleştirilen heyetler arası görüşmelerde Kuzey Kore ile Afrika devletleri arasındaki "geleneksel dostluk ilişkilerinin" ileri bir safhaya taşınıp karşılıklı ziyaretlerin artırılması ve "uluslararası arenada tarafların birbirlerini desteklemesi" konusunda mutabakata varıldığı belirtilmiştir.¹³

Kuzey Kore'den Afrika ülkelerine yönelik üst düzey resmî ziyaretler, BM yaptırımlarının başladığı 2006 sonrası dönemde yoğunlaşırken, Afrika ülkelerinden Kuzey Kore'ye gerçekleştirilen üst düzey resmî ziyaretler tam tersine Soğuk Savaş döneminde yoğunlaşmıştır. Kim İl Sung liderliğindeki Kuzey Kore en az 28 Afrikalı devlet başkanını ağırlamıştır. Anılan dönemde sadece Marksizm veya Sosyalizm'e yakın Afrikalı liderler değil, bu ideolojileri benimsememiş Afrikalı liderler de birçok kez Pyongyang'ı ziyaret etmiştir. Kim Jong İl ve Kim Jong Un dönemlerinde Afrikalı devlet ve hükümet başkanlarının

¹⁰ Kuzey Kore, kurulduğu günden itibaren gayriresmî bir veraset usûlü ile Kim ailesi tarafından yönetilmektedir. İlk lider Kim İl Sung 1994'te ölünce yerine oğlu Kim Jong İl geçmiştir, o da 2011'de ölünce oğlu Kim Jong Un görevi devralmıştır. Ülkede fiili devlet başkanlığı yetkisi Ulu Önder unvanlı Devlet İşleri Komisyonu Başkanı'nın (hâlihazırda Kim Jong Un) uhdesinde iken, 1998'de Yüksek Halk Meclisi Başkanlığı tarafından icra edilecek anayasal bir devlet başkanlığı da ihdas edilmiştir. Bu görevi Nisan 2019'a kadar Kim Yong Nam yürütmüştür. Mevcut anayasal devlet başkanı ise Choe Ryong Hae'dir.

¹¹ "Talks between Kim Yong Nam and Abdelkader Bensalah Held", *Korean Central News Agency*, <http://www.kcna.co.jp/item/2007/200707/news07/26.htm>, 24 Temmuz 2007; "Talks between Kim Yong Nam and Ethiopian PM Held", *Korean Central News Agency*, <http://www.kcna.co.jp/item/2007/200708/news08/01.htm>, 30 Temmuz 2007; "Korean Presidium's President Visits Works at Agostinho Neto Centre", *Agencia Angola Press*, http://www.angop.ao/angola/en_us/noticias/politica/2008/2/13/, 25 Mart 2008; "Kim Yong Nam Leaves Harare", *Korean Central News Agency*, <http://www.kcna.co.jp/item/2009/200905/news14/20090514-04ee.html>, 14 Mayıs 2009; "DPRK's Kim Yong Nam visits Uganda, Congo", *People's Daily Online*, <http://en.people.cn/n/2014/1031/c90777-8802794-3.html>, 31 Ekim 2014; Ha-young Choi, "Top North Korean official meets African leaders", *North Korea News*, <https://www.nknews.org/2016/05/top-north-korean-official-meets-african-leaders/>, 25 Mayıs 2016.

¹² Angola, Cezayir, Ekvator Ginesi, Etiyopya, Güney Afrika, Kenya, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mali, Moritanya, Togo ve Zimbabve

¹³ "Department Director General of DPRK FM Visits Some African Countries", <http://www.mfa.gov.kp/en/department-director-general-of-dprk-fm-visits-some-african-countries/>, 1 Mayıs 2018.

Pyongyang'ı ziyaretlerinde ciddi bir azalma gözlenmiştir. Kim Jong İl döneminde (1994-2011), Afrika'dan 17 devlet başkanı Kuzey Kore liderine hediye göndermekle yetinmiştir. Bu dönemde Kuzey Kore liderine en fazla hediyeyi, Soğuk Savaş sonrasının liberalleşme rüzgârına direnen liderlerden Gine Cumhurbaşkanı Lansana Conte'nin göndermiş olması dikkat çekicidir.¹⁴ Kim Jong Un döneminde ise, yalnızca Moritanya Cumhurbaşkanı Muhammed Veled Abdulaziz, Kuzey Kore'nin 70. kuruluş yıldönümü etkinliklerine katılmak üzere Eylül 2018'de Pyongyang'ı ziyaret etmiştir. Sadece Afrika'dan değil, dünyadan bu etkinliklere katılan tek devlet başkanı olan Veled Abdulaziz, Kuzey Kore'nin “yaptırımlara rağmen dinamik biçimde ilerleme kaydeden” bir ülke olduğunu; Pyongyang'ı ziyareti sırasında bu “gerçekliği” bizzat tecrübe ettiğini söylemiştir.¹⁵

Diğer Afrikalı liderlerin açıklamaları da incelendiğinde, kıtadaki Kuzey Kore algısının siyasî düzeyde genel itibarıyla pozitif olduğu söylenebilir. Örneğin, Cezayir yönetimi son yıllarda ABD'nin artan baskılarına rağmen Kuzey Kore ile ilişkilerini savunmuştur. Cezayir Cumhurbaşkanı Abdulaziz Buteflika 2016 ve 2017'de Kuzey Kore'nin Cezayir Büyükelçisi ile birkaç kez görüşmüştür.¹⁶ Gambiya Cumhurbaşkanı Adama Barrow, Kuzey Kore'yi “dünya barışının ve istikrarının korunmasına katkı sunacak” bir ülke olarak tanımlamış ve bu ülke ile muhtelif alanlarda işbirliği geliştirmek istediklerini belirtmiştir.¹⁷ Keza, Togo Cumhurbaşkanı Faure Gnassingbe, babası ve selefi Gnassingbe Eyadema döneminde temelleri atılan Togo-Kuzey Kore işbirliğinin devamından yana olduklarını ifade etmiştir.¹⁸ Kongo Cumhurbaşkanı Denis Sassou-Nguesso, benzer şekilde, Kuzey Kore ile ilişkilerinin uzun bir geçmişe dayandığını; iki ülke arasındaki “dostluk ve dayanışma”nın sürdürüleceğini beyan etmiştir.¹⁹ Ekvator Ginesi Cumhurbaşkanı Theodoro Obiang Nguema Mbasogo ise, Kuzey Kore'nin Afrika uluslarının bağımsızlık mücadelelerine

¹⁴ Toshiyuki Takabayashi, “Kuzey Kore'nin Afrika Politikası Üzerine Bir İnceleme: Uluslararası Dostluk Fuar Merkezi'ndeki Sergi Örneği”, Hasret Çomak et al. (der.), *Afrika Politikası: 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı*, çev. Keisuke Wakizaka, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2017, s. 814-815.

¹⁵ Nicolas Beau, “Mauritanie, Mohamed Ould Abdel Aziz en Corée du Nord”, *Mondafrique*, <https://mondafrique.com/mauritanie-mohamed-ould-abdel-aziz-en-coree-du-nord/>, 11 Eylül 2018; “Mauritanian President Lauds DPRK”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/43/>, 29 Ekim 2018.

¹⁶ Lamine Ghanmi, “Algeria defends ties with North Korea despite US pressure”, <https://theArabweekly.com/algeria-defends-ties-north-korea-despite-us-pressure>, 15 Ekim 2017.

¹⁷ “Gambian President Hopes for Cooperation with DPRK”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/10/>, 24 Nisan 2019.

¹⁸ “Togolese President on Friendly Relations with DPRK”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/23/>, 21 Şubat 2019.

¹⁹ “Congolesse President Supports DPRK”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/38/>, 2 Aralık 2018.

verdiği aktif desteği hatırlatmış; bu bağlamda Ekvator Ginesi'nin Kuzey Kore ile 50 yılı bulan bir ilişki geçmişinin söz konusu olduğunu ve iki ülkenin bundan sonra da “yakın dostlar” olarak kalacağını ifade etmiştir.²⁰ Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall, ülkenin ilk cumhurbaşkanı Leopold Sedar Senghor döneminde Pyongyang ile geliştirilen iyi ilişkilere ve Kim Jong Un rejiminin “güçlü bir ülke inşa etme” gayretlerine atıfta bulunurken²¹, Burundi Cumhurbaşkanı Pierre Nkurunziza da Burundi'nin “yeni bir toplum inşa etme” mücadelesine Kuzey Kore'nin sunduğu katkılara değinmiş; ekonomik kalkınma ve Kore yarımadasının yeniden birleşmesi konularında Pyongyang yönetimini desteklediklerini dile getirmiştir.²² Uganda Cumhurbaşkanı Yoweri Museveni ise, Pyongyang'ı birkaç kez ziyaret ettiğini ve bu ülke ile ilgili anılarının canlı olduğunu belirtmiş; Kore yarımadasının barışçıl biçimde yeniden birleşmesini istediklerini, ancak bunun dış müdahale ile değil, Kore halkı tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²³ Museveni ayrıca Ekim 2014'te Uganda'yı ziyaret eden Kuzey Kore anayasal devlet başkanı Kim Yong Nam onuruna resmî akşam yemeği vermiş ve burada yaptığı konuşmada, “emperyalizme karşı mücadelede Kuzey Kore'nin öncü bir rol oynadığını” iddia etmiştir.²⁴ Kuzey Kore Dışişleri Bakanlığı'na göre, Angola, Eritre, Mali, Nijerya, Orta Afrika ve Zambiya cumhurbaşkanları da Kuzey Kore hakkında benzer açıklamalar yapmışlardır.²⁵

²⁰ “Equatorial Guinean President on Kim Il Sung's Feats”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/112/>, 22 Nisan 2017.

²¹ “Senegalese President Supports DPRK”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/42/>, 6 Kasım 2018.

²² “Burundian President Supports WPK, DPRK Government and People”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/41/>, 13 Kasım 2018.

²³ “Ugandan President Supports Korea's Peaceful Reunification”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/85/>, 10 Kasım 2017.

²⁴ Alistair Dawber, “North Korea strengthens ties in East Africa”, <https://www.independent.co.uk/news/world/politics/north-korea-strengthens-ties-in-east-africa-9834369.html>, 2 Kasım 2014.

²⁵ “Angolan President Supports DPRK's Stand”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/47/>, 20 Ekim 2018; “Angolan President on Supreme Leader Kim Jong Un's Contributions to National Reunification”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/56/>, 12 Ağustos 2018; “Eritrean President Supports Korean People's Struggle”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/112/>, 23 Nisan 2017; “Malian President Meets DPRK Ambassador”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/87/>, 20 Ekim 2017; “Nigerian President to Support Korean People's Efforts for Peace and Reunification”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/53/>, 18 Eylül 2018; “Central African President Meets DPRK Ambassador”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/103/>, 25 Haziran 2017; “Zambian President Refers to Friendly and Cooperative Ties with DPRK”, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/93/>, 4 Eylül 2017.

Kuzey Kore ile ilgili Birleşmiş Milletler oylamalarında Afrika devletlerinin genel tutumu incelendiğinde de, kıta genelinde net bir Pyongyang karşıtı tavrın olmadığı görülür. Örneğin, 2005-2015 yılları arasında Kuzey Kore'deki insan hakkı ihlalleri ile ilgili kaygı beyan etmeye veya bu ihlalleri kınamaya yönelik Genel Kurul oylamalarında yalnızca 12 Afrika devleti istikrarlı biçimde Kuzey Kore aleyhine oy kullanırken 6 Afrika devleti de ekseriyetle Pyongyang lehine oy kullanmıştır. 17 Afrika devleti oylamaların çoğunda çekimser kalmış; diğer devletler ise ya bazen evet bazen hayır oyu vermiş, ya da oylamalara katılmamayı tercih etmiştir. Bununla beraber, yıllar bazında değerlendirildiğinde, Afrika ülkeleri arasında Kuzey Kore aleyhine oy kullanma oranının giderek arttığı; çekimser kalma oranının nispeten düştüğü; Kuzey Kore lehine oy verme oranının ise büyük ölçüde sabit kaldığı söylenebilir. 2005 yılındaki oylamada yalnızca bir Afrika devleti (Gine Bissau), Kuzey Kore aleyhine tavır alarak ilgili BM Genel Kurul kararına evet oyu kullanırken bu rakam 2011 yılındaki oylamada 25'e çıkmıştır. 2005 yılındaki oylamada 33 olan çekimser oy sayısı da 2015'te 22'ye gerilemiştir. Ortalama itibarıyla, ilgili Genel Kurul oylamalarında Kuzey Kore'nin insan hakkı ihlallerini kınama kararlarını destekleyen toplam evet oyu sayısının yedide biri; toplam çekimser oyların yaklaşık yarısı; Kuzey Kore taraftarı hayır oylarının ise neredeyse üçte biri Afrika devletlerine aittir (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Kuzey Kore'nin İnsan Hakkı İhlallerine İlişkin Oylamalarda Afrika Ülkelerinin Kullandığı Oylar (Kaynak: <https://www.northkoreaintheworld.org/multilateral/un-human-rights-votes>)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2014	2015	
ANGOLA	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Daima çekimser
BENİN	Ç	Ç		Ç	Ç	E	E	E	E	Kısmen çekimser, kısmen Kuzey Kore aleyhine
BOTSVANA	Ç	Ç	Ç	E	E	E	E	E	E	Çoğunlukla Kuzey Kore aleyhine, kısmen çekimser
BURKİNA FASO	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	E	E	Çoğunlukla çekimser, nadiren Kuzey Kore aleyhine
BURUNDİ	Ç	E	E	E	E	E	E	E	H	Çoğunlukla Kuzey Kore aleyhine

CABO VERDE	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	E	E	E	E	Çoğunlukla çekimsiz, kısmen Kuzey Kore aleyhine
CEZAYİR	Ç	H	H	H	H	H	H	Ç	H	Çoğunlukla Kuzey Kore lehine, nadiren çekimsiz
CİBUTİ	Ç	Ç	Ç			E	E	E	E	Kısmen çekimsiz, kısmen Kuzey Kore aleyhine
ÇAD			Ç	Ç	Ç		Ç	E	E	Çoğunlukla çekimsiz ve nâmevcut, nadiren Kuzey Kore aleyhine
EKVATOR GİNESİ			E		H					Çoğunlukla nâmevcut
ERİTRE	Ç	E	E	E	E	E	E	Ç	Ç	Çoğunlukla Kuzey Kore aleyhine
ETİYOPYA	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Daima çekimsiz
FAS	Ç	E	E	E	E	E	E	E	E	Çoğunlukla Kuzey Kore aleyhine
FİLDİŞİ SAHİLİ	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç		E	E	E	Çoğunlukla çekimsiz
GABON					Ç	E	E	Ç	E	Kısmen nâmevcut, kısmen çekimsiz, kısmen Kuzey Kore aleyhine
GAMBİYA	H			Ç		Ç	E	H	Ç	Kısmen nâmevcut, kısmen çekimsiz
GANA	Ç	E	E	E	E	E	E	E	E	Çoğunlukla Kuzey Kore aleyhine
GİNE	H	H	H	H	Ç	H	Ç	Ç	Ç	Çoğunlukla Kuzey Kore lehine

Mürsel Bayram – *Kuzey Kore'nin Afrika'da Varlık Gösterme Biçimleri*

ESVATİNİ		Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç		Ç	Çoğunlukla çekimser
TOGO	Ç	Ç	Ç	E	E	E	E	Ç	E	Çoğunlukla Kuzey Kore aleyhine, kısmen çekimser
TUNUS	Ç						E	E	E	Çoğunlukla nâmevcut, kısmen Kuzey Kore aleyhine
UGANDA	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Daima çekimser
TANZANYA	Ç	E	E	E	E	E	E	Ç	Ç	Çoğunlukla Kuzey Kore aleyhine, kısmen çekimser
ZAMBIYA	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Ç	Daima çekimser
ZİMBABVE	H	H	H	H	H	H	H	H	H	Daima Kuzey Kore lehine
Toplam EVET	1 (88)	10 (99)	12 (101)	12 (94)	13 (99)	18 (106)	25 (123)	22 (116)	22 (119)	Ortalama 15
Toplam HAYIR	6 (21)	8 (21)	7 (22)	7 (22)	7 (20)	7 (20)	4 (16)	4 (20)	5 (19)	Ortalama 6,1
Toplam ÇEKİMSER	33 (60)	29 (56)	29 (59)	27 (63)	28 (63)	23 (57)	23 (51)	25 (53)	22 (48)	Ortalama 26,5

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) Kuzey Kore'ye ilişkin kararları söz konusu olduğunda ise, Konsey'de geçici üye olarak yer alan Afrika devletleri genellikle Pyongyang aleyhine oy kullanma eğilimi göstermişlerdir. Kuzey Kore'nin balistik füze denemelerini kınayan ve bu ülkeye yönelik yaptırım uygulanmasını öngören 1695 (2006), 1718 (2006), 1874 (2009), 2087 (2013), 2094 (2013), 2270 (2017) ve 2371 (2017) sayılı BMGK kararları, ilgili dönemlerde geçici Konsey üyesi olan Afrika ülkelerinin²⁶ de mutabakatı sonucunda oybirliğiyle kabul edilmiştir. Bununla birlikte, geçici Konsey üyesi Afrika ülkelerinin Çin ve Rusya'nın vetosundan da güç alarak çekimser

²⁶ 2006'dan bugüne kadar Afrika Grubu'ndan BMGK geçici üyesi olarak, sırasıyla Tanzanya (2005-2006), Gana (2006-2007), Kongo Cumhuriyeti (2006-2007), Güney Afrika Cumhuriyeti (2007-2008, 2011-2012, 2019-2020), Burkina Faso (2008-2009), Libya (2008-2009), Uganda (2009-2010), Gabon (2010-2011), Nijerya (2010-2011 ve 2014-2015), Fas (2012-2013), Togo (2012-2013), Ruanda (2013-2014), Çad (2014-2015), Angola (2015-2016), Mısır (2016-2017), Senegal (2016-2017), Etiyopya (2017-2018), Fildişi Sahili (2018-2019) ve Ekvator Ginesi (2018-2019) görev yapmıştır. 2020-2021 dönemi BMGK geçici üyeliğine ise Nijer ve Tunus seçilmiştir.

kaldıkları durumlar vardır. Örneğin, 2014'te Kuzey Kore'deki insan hakkı ihlallerinin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne intikalinin tartışılması hususunda Çad ve Nijerya çekimser kalmıştır. Söz konusu öneriyi Güvenlik Konseyi'nin gündemine getiren öncül Genel Kurul kararı oylanırken de 25 Afrika devleti çekimser kalmış; dört Afrika devleti (Gambiya, Mısır, Sudan ve Zimbabve) ise karşıt oy kullanmıştı.²⁷

Afrika ülkelerinin kaydadeğer bir bölümünün insan hakkı ihlalleri konusunda sorunlu olduğu ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin işleyişine dair pozitif bir tutum benimsemediği bilinmektedir.²⁸ Dolayısıyla, Kuzey Kore ile Afrika ülkelerinin bir bölümü genel olarak “Batı müdahaleciliğine karşıtlık” ekseninde birleşiyor olabilirler. Bir diğer muhtemel ortak nokta, otoriteryanizme yatkınlıktır. Nitekim Soğuk Savaş döneminde Didier Ratsiraka, Jean Bedel Bokassa, Mobutu Seko Seko ve Robert Mugabe gibi otoriter yönetim anlayışına sahip Afrikalı liderler, Kuzey Kore'nin yönetim tarzından ve Kim ailesinin oluşturduğu “lider kültüründen” etkilenerek kendi ülkelerinde benzer bir kültür oluşturmaya çalışmışlardır. Mevcut Afrikalı liderlerin de halen Kuzey Kore hakkında pozitif beyanlarda bulunmaları ve uluslararası platformlarda Pyongyang lehine tavır alabilmeleri, Afrika'da bu ülkeye ve yönetim tarzına öykünme eğiliminin farklı biçimlerde devam ettiğini gösterebilir. Afrika'da sadece otoriter nitelikli rejimlerin değil, nispeten demokratik niteliklere sahip Burundi, Gambiya ve Senegal hükümetlerinin de Kuzey Kore'ye karşı negatif bir tutum geliştirmemiş olması, ya bu ülke hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarıyla ya da bu ülkenin geçmiş dönemlerde ideolojik duruşuna bakmaksızın bütün Afrika ülkeleri ile güçlü siyasî bağlar kurabilmiş olmasıyla açıklanabilir.

Kuzey Kore'nin Afrika'daki Ekonomik Varlığı

Kuzey Kore ile ilgili BM yaptırımlarını malî ve ticarî olarak ihlal ettiği öne sürülen devletlerin yaklaşık yarısı Afrika'dandır.²⁹ Pyongyang ile bağlarını kopardığını ve herhangi bir Kuzey Kore menşeli işletme ile ticaret yapmadığını

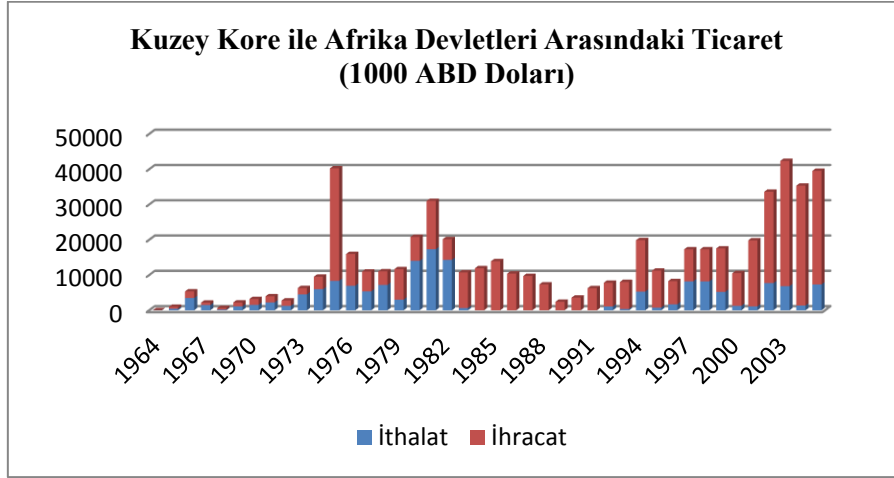
²⁷ “Gambia votes against referring North Korea to ICC”, *The Standard Gambia*, <https://standard.gm/gambia-votes-against-referring-north-korea-to-icc/>, 24 Aralık 2014.

²⁸ Brendon J. Cannon, Dominic R. Pkalya, Bosire Maragia, “The International Criminal Court and Africa: Contextualizing the Anti-ICC Narrative”, *African Journal of International Criminal Justice*, Cilt 2, No. 1-2, 2016; Rowland J.V. Cole, ‘Africa’s Relationship with the International Criminal Court: More Political Than Legal’, *Melbourne Journal of International Law*, Cilt 14, 2013, ss. 670-698.

²⁹ Yaptırımları ihlal ettikleri ileri sürülen devletler: Botsvana, Birleşik Arab Emirlikleri, Cezayir, Çin, Fildişi Sahili, Ekvator Ginesi, Kamboçya, Laos, Lübnan, Malezya, Malta, Mozambik, Namibya, Nijerya, Polonya, Rusya, Singapur, Uganda, Vietnam, Zambiya

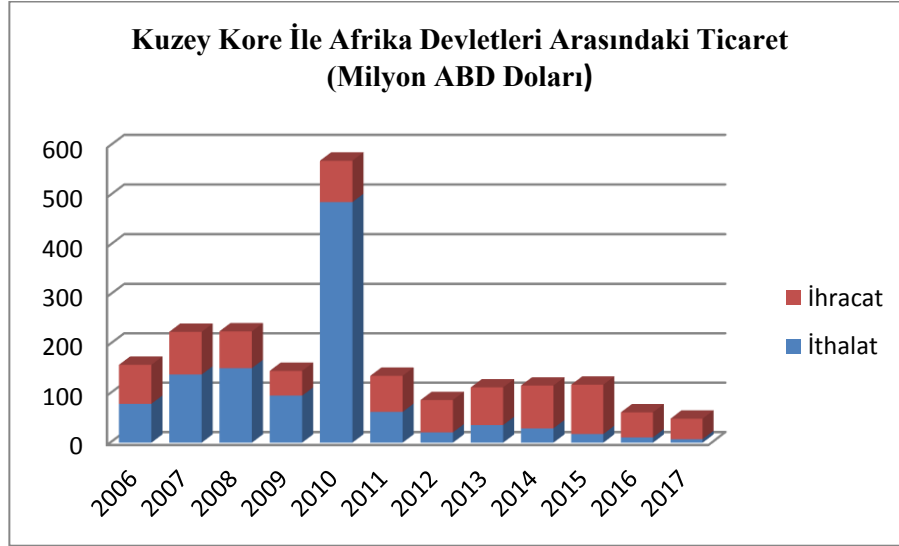
beyan eden Botswana da bu listeye dâhildir.³⁰ Bu durum, Afrika ülkelerinin Kuzey Kore ile kayda değer bir ticarî ilişki içinde olduklarını ve BM yaptırımlarının ihlalinden kaynaklanacak uluslararası baskıları göze alabildiklerine işaret etmektedir.

Ülkenin ana ticaret ortakları Çin, Pakistan, Hindistan ve Rusya olmakla birlikte, Afrika'dan Nijerya, Güney Afrika, Etiyopya, Senegal, Burkina Faso, Gana, Mali, Mozambik ve Zambiya'nın da dönem dönem Kuzey Kore'nin ana ticaret ortakları arasında ilk 15'e girdikleri görülmektedir. 1965-1990 arası dönemde Kuzey Kore'nin ihracatında Afrika'nın payı, ortalama yüzde 2.8 düzeyindedir. Anılan dönemin zirve yılı 1975'tir. O yıl Kuzey Kore, ihracatının yaklaşık yüzde 8'ini Afrika ülkelerine yapmıştır. 1990'lı yıllarda Kuzey Kore'nin ihracatında Afrika ülkelerinin payı yüzde 1'in altında kalırken, 2000'li yıllarda yeniden artış eğilimi göstererek yüzde 2 ile 6 arasında seyretmiştir. 1965-2005 arası dönemde Kuzey Kore ile Afrika ülkeleri arasındaki toplam ticaret hacminin büyük boyutlu ve düzenli bir artış veya azalıştan ziyade dalgalı bir seyir izlediği söylenebilir. Öyle ki 1975 yılına ait toplam ticaret hacmi 2005'teki ile aynı seviyededir (bkz. Grafik 1).

Grafik 1. 1964-2005 Yılları Arasında Kuzey Kore-Afrika Ticareti (Kaynak: OEC)

³⁰ Khonani Ontebetse, "Botswana listed in North Korea UN sanctions busting report", <http://www.sundaystandard.info/botswana-listed-north-korea-un-sanctions-busting-report>, 1 Temmuz 2019.

Grafik 2. 2006-2017 Yılları Arasında Kuzey Kore-Afrika Ticareti (Kaynak: OEC)

Kuzey Kore-Afrika ticaretinde 2005 sonrası dönemde, özellikle de 2010 yılında önemli bir canlanma gözlenmiştir (bkz. Grafik 2). Bu canlanma büyük ölçüde Kuzey Kore'nin Afrika ülkelerinden yaptığı ithalattan kaynaklanmıştır. Kuzey Kore'nin ithalatında Afrika'nın payı uzunca bir süre yüzde 1'lerde seyrederken 2010 yılında bu oran yüzde 14'e yükselmiştir. O yıl Kuzey Kore'nin Mısır'dan gerçekleştirdiği ithalatın yüzde 76'sını rafine petrol, yüzde 22'sini petrol yağı; Güney Afrika Cumhuriyeti'nden gerçekleştirdiği ithalatın ise yüzde 97'sini demir cevheri oluşturmuştur. Kuzey Kore, aynı yıl Nijer'den ikinci el giysi, iş makineleri ve yayın ekipmanları; Malavi ve Tanzanya'dan işlenmemiş tütün; Etiyopya'dan yağlı tohum; Kongo Cumhuriyeti'nden dövme demir boru ve yanmalı motor; Moritanya'dan dondurulmuş balık ithal etmiştir. 2010 sonrası dönemde Kuzey Kore'nin Afrika ülkelerinden ithalatı yeniden gerilerken Afrika ülkelerine ihracatı ağırlık kazanmıştır. 2017'ye gelindiğinde Kuzey Kore'nin ilk beş ihracat destinasyonu arasında iki Afrika ülkesi (Gana ve Mali) dâhil olmuştur. Kuzey Kore, o yıl Gana'ya işlenmiş demir ürünleri, nitrojen bileşikleri ve laboratuvar araç-gereçleri; Mali'ye tıbbî cihaz, x-ray ekipmanı, özel farmasötikler, siyanür, prefabrik bina, taş kırma ve kazı makineleri ihraç etmiştir. Kuzey Kore ayrıca her iki ülkeye yedek parçaları ile birlikte bisiklet, otomobil, kamyonet ve otobüs satmıştır.³¹ Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere Kuzey Kore-Afrika

³¹ What does North Korea export to Ghana? (2017) , https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/prk/gha/show/2017/; "What does North Korea export to Mali? (2017)", https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/prk/mli/show/2017/, 9 Eylül 2019.

ticareti çeşitli sektörleri kapsamakta ve yıllık 100 milyon ABD dolarını aşmaktadır.³²

Dönemsel ithalat ve ihracat atılımlarıyla bazı Afrika ülkelerinin ana ticaret ortakları arasına girmeyi başaran Kuzey Kore, doğrudan yabancı yatırım bakımından Afrika genelinde büyük çaplı ekonomik varlık gösterebilen bir uluslararası aktör değildir.³³ Afrika'da iş yapmaya çalışan Çanggyang Şinyong (madencilik) ve Haegeumgang (ticaret) gibi Kuzey Kore menşeli şirketlerin faaliyetleri de uluslararası yaptırımlar ve denetimler nedeniyle kısıtlanmaktadır. Bu yüzden Pyongyang'ın Afrika'da ekonomik varlık gösterme biçimi, yasa dışı yöntemler içerebilmektedir. Özellikle 1990'lı yıllarda Gine, Kamerun, Kenya, Mısır ve Zambiya'da sigara, alkol, altın, hayvan, fildişi ve silah kaçakçılığı yaptıkları gerekçesiyle birçok Kuzey Kore vatandaşı tutuklanmıştır. Bu tür yasa dışı faaliyetlere karışanların önemli bir bölümünü Kuzey Koreli diplomatlar oluşturmaktadır.³⁴ Nitekim 7 Mart 2013 tarihli 2094 sayılı BMGK kararında Kuzey Koreli diplomatların dokunulmazlıklarını kötüye kullandıkları belirtilmiş ve Kuzey Kore diplomatik personelinin faaliyetlerine karşı daha dikkatli olunması tavsiye edilmiştir.³⁵

Afrika'da Kuzey Kore'nin en orijinal varlık gösterme biçimi, anıt inşasıdır. Pyongyang merkezli Mansudae Sanat Stüdyosu'nun dış ticaret işlemlerini yürüten Mansudae Denizaşırı Projeler (*Mansudae Haeoe Gaebal*) adlı şirketler grubu, 18 ülkede inşaat faaliyeti icra etmiştir. Bu ülkelerden 15'i Afrika'dadır. Angola'daki Agostinho Neto Kültür Merkezi, Benin'deki Kral Behanzin Anıtı, Botswana'daki Üç Dikgosi Anıtı, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki Laurent Désiré Kabila heykeli, Etiyopya'daki Tığaçın Anıtı, Mozambik'teki Samora Machel heykeli, Senegal'deki Afrika Rönesans Anıtı, Zimbabve'deki Joshua Nkomo heykeli ve Ulusal Şehitlik (*National Heroes Acre*), Mansudae tarafından inşa edilen Afrika bağımsızlık sembollerinden birkaçıdır.³⁶ Anılan şirket, sadece Namibya'da dört önemli proje inşa etmiştir. Bunların ilki,

³² Salem Solomon, "Africa's Ties to North Korea Extend Beyond Isolated Military Deals", <https://www.voanews.com/africa/africas-ties-north-korea-extend-beyond-isolated-military-deals>, 17 Eylül 2017.

³³ 2013-2017 döneminde Afrika'ya en fazla yatırım yapan ilk 10 ülke ve bölge, sırasıyla Fransa, Hollanda, ABD, İngiltere, Çin, İtalya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Singapur, Hong Kong ve Hindistan'dır. Bkz. "Foreign direct investment to Africa defies global slump, rises 11%", <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2109>, 12 Haziran 2019.

³⁴ Marcus Noland, "North Korea's External Economic Relations: Globalization in Our Own Style", Samuel S. Kim ve Tai Hwan Lee (der.), *North Korea and Northeast Asia*, Rowman%Littlefield, Lanham, 2002, s. 173.

³⁵ Resolution 2094 (2013), https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2094.pdf, s.1-6.

³⁶ Mürsel Bayram, "North Korea's Tool of Influence in Africa: Mansudae Art Studio", *X. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı Özet Kitapçığı*, Bursa, 2018, s. 56.

2002’de açılan ve Meçhul Askerî anıtını da içeren Şehitlik; ikincisi, 2004’te açılışı yapılan Okahandja Askerî Müzesi; üçüncüsü, 2008’de Kuzey Kore anayasal devlet başkanı Kim Yong Nam’ın da katılımı ile açılan Namibya Hükümet Binası; dördüncüsü ise 2014’te faaliyete geçen Bağımsızlık Müzesi’dir.³⁷ Namibya Hükümet Binası’nın tek başına 125 milyon ABD dolarına mal olduğu³⁸ dikkate alınır, Mansudae’nin Afrika devletlerindeki faaliyetleri sayesinde Pyongyang’ın ciddi bir ekonomik kazanç elde ettiği öngörülebilir.

Kuzey Kore-Afrika Savunma İşbirliği

Kuzey Kore, muhtelif kara, hava ve deniz harp araçlarının yanı sıra, farklı menzillerde balistik füze (*Nodong*, *Mususan*, *Taepodong*, *Rodong*) üretebilen bir ülkedir.³⁹ Savunma sanayii kapasitesi ile Kuzey Kore, özellikle Soğuk Savaş döneminde küresel silah pazarının önemli aktörlerinden biri olmuştur. Ancak, nükleer silah yapımı ile bağlantılı plütonyum yeniden işleme ve uranyum zenginleştirme-dönüştürme teknolojilerine de sahip olması nedeniyle, ülkenin Soğuk Savaş sonrası dönemde meşru silah tedarikçisi olma özelliği giderek ortadan kalkmıştır. 2006 sonrası BM yaptırımları ile birlikte bütün BM üyesi devletlerin konvansiyonel silah sistemleri, füze sistemleri, kitle imha silahları, bunlarla ilgili mal ve hizmetleri Kuzey Kore’ye satması ve Kuzey Kore’den alması önlenmeye çalışılmıştır. Buna rağmen Afrika devletleri, son yıllara kadar Kuzey Kore ile savunma alanında işbirliğini devam ettirmişlerdir.

Kuzey Kore ile Afrika devletleri arasındaki askerî ilişkilerin temelleri Soğuk Savaş döneminde atılmıştır. Bu dönemde Pyongyang, Afrika’daki en önemli savunma ortaklığını Mısır ile tesis etmiştir. İsrail ile Arap devletleri koalisyonu arasındaki 1973 Yom Kippur Savaşı’ndan önce Kuzey Kore, Mısır’ın savaş uçağı pilotlarını eğitmiştir. Dahası, Yom Kippur’da Mısır savaş uçaklarının bir kısmını doğrudan Kuzey Kore hava kuvvetleri personeli uçurmuştur.⁴⁰ İlk taktik balistik füzelerini 1960’ların sonunda Sovyetler Birliği’nden temin eden Kuzey Kore, Yom Kippur Savaşı’nın ardından 1976’da Mısır üzerinden ilk Scud

³⁷ Tycho van der Hoog, *North Korean Monuments in Southern Africa: Legitimizing Party Rule through the National Heroes’ Acres in Zimbabwe and Namibia*, Master Political Culture and National Identities, Leiden University, 2017; Meghan Laurel Elizabeth Kirkwood, “Postindependence Architecture through North Korean Modes: Namibian Commissions of the Mansudae Overseas Project”, G. Salami and M. B. Visonà (der.), *A Companion to Modern African Art*, Oxford, 2013, ss. 548-571.

³⁸ “Namibia enjoys a new palace”, <https://www.news24.com/Africa/News/Namibia-enjoys-a-new-palace-20080321>, 21 Mart 2008.

³⁹ Andrea Berger, *Target Markets: North Korea’s Military Customers in the Sanctions Era*, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies (RUSI), Abingdon, 2015, s. 40-42.

⁴⁰ Walter J. Boyne, *The Yom Kippur War and the Airlift Strike that Saved Israel*, St. Martin’s Press, New York, 2002; Glyn Ford ve Soyoung Kwon, *North Korea on the Brink: Struggle for Survival*, Pluto Press, Londra, 2008, ss. 166-167.

füzelerini tedarik etmiştir. Mısır'dan Scud-B olarak da bilinen R-17 Elbrus taktik balistik füzelerini satın alan Kuzey Kore, tersine mühendislik ile 1984'e kadar kendi füzelerini (Hwasong ve Taepodong) geliştirmiş ve 1990'lı yıllarda Mısır'a Scud-C füzelerini satmıştır. Askerî işbirliğini ticaret ile sınırlandırmayan Kuzey Kore, Mısır'ın da kendi füze sistemlerini geliştirmesine yardımcı olmuştur.⁴¹ Bu askerî işbirliğine karşılık Mısır'ın Kuzey Kore'ye en önemli katkısı ise telekomünikasyon alanında olmuştur. Kuzey Kore'nin 3G telefon altyapısı 2008'de Mısırlı telekomünikasyon şirketi Orascom tarafından kurulmuştur. Kuzey Kore vatandaşlarına telekomünikasyon hizmeti sağlayan ve hisselerinin yüzde 25'i Kuzey Kore İletişim Bakanlığı'na ait olan Koryolink, 2008-2015 yılları arasında yüzde 75 hisse ile Orascom tarafından kontrol edilmiştir.⁴² Telekomünikasyon alanındaki işbirliği ile yeni bir boyut kazanan Kahire-Pyongyang ilişkileri, Kuzey Kore'nin sadece Mısır'a değil, Mısır üzerinden diğer Afrika ve Orta Doğu ülkelerine de silah sevk edebilmesine olanak sağlamıştır.⁴³ BM raporlarına da yansıyan söz konusu silah transferinin daha çok Kuzey Kore'nin Kahire Büyükelçiliği personeli ve *Ocean Maritime Management* adlı paravan şirket aracılığıyla yürütüldüğü iddia edilmektedir.⁴⁴ Aynı zamanda ABD'nin bölgedeki önemli müttefiklerinden biri olan Mısır, Kuzey Kore ile askerî işbirliğini 2017'ye kadar devam ettirebilmiştir. ABD'nin Mısır'a yapacağı 195 milyon dolar değerindeki askerî yardımı askıya alması üzerine Mısır Savunma Bakanlığı, Eylül 2017'de Kuzey Kore ile “bütün askerî ilişkilerin sona erdirildiğini” duyurmuştur.⁴⁵

Pyongyang'ın Kuzey Afrika'daki askerî ortaklarından biri de Libya'dır. 1970'li yıllarda Kuzey Kore'den silah ve askerî eğitim temini ile başlayan, 1980'li yıllardan itibaren balistik füze teknolojisi alanında işbirliğini de kapsayan Libya-Kuzey Kore askerî ilişkileri, ABD ve İngiltere'nin baskıları neticesinde 2004 yılında sonlandırılmıştır. Fakat Muammer Kaddafi sonrası dönemde kurulan Trablus merkezli Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti, Kuzey Kore ile yeniden temas kurmuştur. Şubat 2017'de Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti Savunma

⁴¹ Ian Jeffries, *North Korea, 2009-2012: A Guide to Economic and Political Developments*, Routledge, Londra ve New York, 2013, s. 640.

⁴² Orascom, 2015'ten sonra Koryolink üzerindeki kontrolünü kaybetse de Kuzey Kore'de iş yapmaya devam ettiğini açıklamıştır. Bkz. “Orascom continuing business in North Korea”, *Yonhap News Agency*, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20180104005500315>, 4 Ocak 2018.

⁴³ Bechtol, *North Korean Military Proliferation...*, s. 119.

⁴⁴ Declan Walsh, “Need a North Korean Missile? Call the Cairo Embassy”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2018/03/03/world/middleeast/egypt-north-korea-sanctions-arms-dealing.html>, 3 Mart 2018; Daniel Leone, “Egypt's North Korea Connection”, *Project on Middle East Democracy (POMED)*, <https://pomed.org/egypts-north-korea-connection/>, 10 Ağustos 2017.

⁴⁵ Amr el-Tuhâmi, هل تستجيب القاهرة للضغط الأميركي لتجميد علاقاتها مع كوريا الشمالية؟ (hel testecib ul-Kâhire li'd-duğüt il-emrikiyye li tecmîdi 'alakâtiha ma'a koriya eş-şimâliyye), <https://www.al-monitor.com/pulse/ar/contents/articles/originals/2017/09/egypt-north-korea-relations-us-pressure-cut-aid.html>, 11 Eylül 2017.

Bakanî Mehdi el-Bergusi ile Kuzey Kore'nin Libya Büyükelçisi Ju Jin Hyok arasındaki görüşmede, askerî işbirliği fırsatlarının tartışıldığı, özellikle istihbarat ve muhabere teknolojisi alanında ikili işbirliğini geliştirmeyi öngören bir ortak eylem planı hazırlama konusunda anlaşma sağlandığı belirtilmiştir.⁴⁶ Henüz böyle bir eylem planının hazırlanıp uygulandığına dair bir bilgiye rastlanmazken, Trablus hükümeti ile çatışan Tobruk merkezli Halife Hafter güçlerinin de Birleşik Arap Emirlikleri aracılığıyla Kuzey Kore'den silah temin ettiği ileri sürülmektedir.⁴⁷

Kuzey Kore'nin Sahraaltı Afrika'daki savunma ortaklıklarının temelleri de benzer şekilde Soğuk Savaş döneminde atılmıştır. Kim İl Sung yönetimi, başta Angola, Mozambik ve Namibya olmak üzere, Afrika uluslarının dekolonizasyon mücadelelerine fiili askerî destek sağlamıştır. Sadece Angola iç savaşına üç bini aşkın Kuzey Kore askerî personelinin dâhil olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁸ Burundi, Etiyopya ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki iç savaşlarda da kendi ölçeğinde aktif bir rol üstlenen Kuzey Kore⁴⁹, aynı zamanda birçok Afrika ülkesine askerî eğitim ve danışmanlık desteği sağlamıştır. Söz konusu destek, çoğunlukla özel kuvvetlere ve elit birliklere yönelik olmuştur. İkili askerî işbirliği anlaşmaları çerçevesinde Afrika ülkelerinde bulunan Kuzey Kore askerî unsurları, bu anlamda Afrika'da "rejim bekasına" hizmet eden aktörlere aittir. Anılan durumun en tipik örneklerinden birisi Benin'dir. Benin'de 1972'de iktidara geldikten sonra Doğu Bloku ülkeleriyle yakınlaşan Mathieu Kerekou rejimi, bu yönelimi nedeniyle 16 Ocak 1977'de Fransız paralı askerler tarafından tertip edilen bir darbe teşebbüsüne maruz kalmıştır. O tarihte işbirliği anlaşmaları çerçevesinde Cotonou'da bulunan Kuzey Kore askerî unsurları, Benin ordusunun söz konusu darbe girişimini akamete uğratmasında kilit bir rol oynamışlardır.⁵⁰

⁴⁶ Hamish Macdonald, "North Korea and Libya discuss military cooperation despite sanctions", *NK News*, <https://www.nknews.org/2017/02/north-korea-and-libya-discuss-military-cooperation-despite-sanctions/>, 10 Şubat 2017.

⁴⁷ "UAE-backed Haftar in takeover of Libya's oil ports", *Middle East Monitor*, <https://www.middleeastmonitor.com/20180716-uae-backed-haftar-in-takeover-of-libyas-oil-ports/>, 16 Temmuz 2018.

⁴⁸ Bruce E. Bechtol Jr., *North Korean Military Proliferation in the Middle East and Africa: Enabling Violence and Instability*, The University Press of Kentucky, Lexington, 2018, ss. 126-134.

⁴⁹ Berger, *Target Markets...*, s. 85-88, 114; Paul R. Bartrop, *A Biographical Encyclopedia of Contemporary Genocide: Portraits of Evil and Good*, ABC-Clio, Santa Barbara, 2012, s. xxv.

⁵⁰ Matthieu Kairouz, "Ce jour-là: le 16 janvier 1977, Bob Denard lance l'Opération crevette contre Kérékou au Bénin", *Jeune Afrique*, <http://www.jeuneafrique.com/360952/politique/jour-16-janvier-1977-bob-denard-lance-l-operation-crevette-contre-kerekou-benin/>, Erişim Tarihi: 31 Ağustos 2019; Mürsel Bayram, "Benin, Gabon ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Siyasal İhtidarlarda Libya Devrik Lideri Muammer Kaddafi'nin Etkisi", *Dünya Siyasetinde Afrika 5*, Ed. İsmail Ermağan, Nobel Akademik, Ankara, 2018, s. 147.

Geçmiş dönemlerde kritik anlarda Kuzey Kore'nin sağladığı askeri destek, Afrika devletlerinin BM yaptırımlarına rağmen bu ülke ile savunma işbirliğini devam ettirmelerinin gerekçelerinden olabilir. Bazı Afrika devletleri (örn. Mısır), ABD'nin baskıları ulusal çıkarlarını tehdit edecek bir düzeye ulaştığında Kuzey Kore ile askeri işbirliğini sonlandırırken, bazı Afrika devletleri (örn. Botsvana) böyle bir baskı ile karşılaşmadıkları halde “ taraflarını” belli etmek ve bu tarafgirlikten çıkar elde etmek adına Pyongyang ile bağlarını kopardığını açıklamıştır. Ne var ki Kuzey Kore ile savunma işbirliğini sonlandırdığını açıklayan birçok Afrika devleti (örn. Kongo Cumhuriyeti, Nijerya ve Tanzanya), ya BM yaptırımlarının “etrafından dolaşacak” şekilde Kuzey Kore ile askeri ilişkilerini sürdürmüş, ya da BM yaptırımlarını ihlal etmeyecek şekilde sağlık, eğitim, kültür, spor vb. alanlarda bu ülke ile ilişkilerini sürdürmenin yollarını aramıştır.⁵¹

Ocak-Eylül 2017 döneminde 52 ülkenin Kuzey Kore ile ilgili BM yaptırımlarını ihlal ettiği ve bunlardan 9'unun askeri yaptırımları ihlal eden ülkeler olduğu belirlenmiştir. Kuzey Kore ile askeri nitelikli teçhizat alışverişi gerçekleştirdikleri ileri sürülen son kategorideki 9 ülkeden 7'si Afrika'dandır: Angola, Eritre, Mısır, Mozambik, Sudan, Tanzanya ve Uganda.⁵² Şubat 2018-Şubat 2019 döneminde Kuzey Kore'ye yönelik askeri nitelikli yaptırımları ihlal ettiği belirlenen 15 ülkenin 9'u yine Afrika kıtasındandır.⁵³ Bunlardan Gine'nin Kuzey Kore menşeli askeri teçhizatın kendi toprakları üzerinden veya kendi vatandaşları vasıtasıyla ticaretini önlemediği gerekçesiyle Pyongyang ile dolaylı askeri işbirliğine dâhil olduğu; Eritre, Libya, Namibya, Sierra Leone, Sudan ve Tanzanya'nın Kuzey Kore'den doğrudan askeri teçhizat ihraç ettiği; Mozambik ve Uganda'nın ise askeri teçhizat üretimi, bakımı ve kullanımı konularında Kuzey Kore'den eğitim ve danışmanlık hizmeti aldığı; Kuzey Kore ile aralarında tamir, tadilat, test ve tersine mühendislik amaçlı askeri teçhizat transferinin söz konusu olduğu rapor edilmiştir.⁵⁴

⁵¹ Örneğin, Tanzanya'da halen Kuzey Kore'ye ait 11 sağlık kliniği bulunmaktadır. Diğer alanlardaki işbirliği arayışına örnek olarak Kongo Cumhuriyeti Spor Bakanı Hugues Ngouelondele, Temmuz 2019'da beraberindeki heyetle birlikte Pyongyang'a resmî ziyaret gerçekleştirmiştir. Bkz. “Congolese Government Delegation Visits Mangyongdae”, <http://www.mfa.gov.kp/en/congolese-government-delegation-visits-mangyongdae/>, 12 Temmuz 2019.

⁵² David Albright vd., “52 Countries Involved in Violating UNSC Resolutions on North Korea throughout most of 2017”, *Institute for Science and International Security*, <http://isis-online.org/isis-reports/detail/52-countries-involved-in-violating-uns-c-resolutions-on-north-korea-througho/10>, 9 Mart 2018.

⁵³ Adı geçen Afrika devletleri: Botsvana, Cezayir, Ekvator Ginesi, Eritre, Fildişi Sahili, Gana, Gine, Güney Afrika, Komorlar, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Libya, Madagaskar, Mozambik, Namibya, Nijerya, Seyşeller, Sierra Leone, Sudan, Tanzanya, Togo, Tunus, Uganda ve Zambiya.

⁵⁴ David Albright et al., “56 countries involved in violating UNSC Resolutions on North Korea during last reporting period”, *Institute for Science and International Security*, <http://isis-online.org/isis->

Son kategoride yer alan askerî üretim işbirliği, Kuzey Kore'nin savunma sektöründeki “yumuşak gücünün” nasıl halen devam edebildiğini ve Afrika devletlerinin neden bu ülke ile askerî işbirliğini sürdürdüklerini önemli ölçüde açıklamaktadır. Çoğu kıta dışı devlet, bugüne dek genel olarak diplomatik ve ekonomik nüfuz elde etmek veya kendilerine “bağımlı ülkeler” yaratmak için Afrika devletlerine silah satışı yapmış ve muhtelif düzeyde askerî destek sağlamıştır. Kuzey Kore ise bu tür beklentilere dayalı bir askerî işbirliği yerine, Etiyopya, Madagaskar, Namibya, Nijerya ve Uganda gibi Afrika ülkelerinde silah fabrikaları kurmayı tercih etmiştir.⁵⁵ Kuzey Kore'nin Afrika ülkelerinin savunma sanayiine yaptığı bu tür yatırımlar, kısa vadede kazanç sağlasa da uzun vadede kayıp demektir, çünkü Afrika ülkelerinin yerli savunma sanayilerini geliştirmeleri, bu ülkelerin Kuzey Kore'ye askerî bağımlılıklarının oluşmaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Afrika ülkelerinin BM yaptırımlarına rağmen son yıllara kadar Pyongyang ile askerî işbirliğini sürdürmeleri, uzun vadede bu işbirliğinden sağlayacakları faydalar ile kendilerine yönelecek uluslararası baskıların maliyeti arasında stratejik bir tercih yaptıklarını göstermektedir.

Sonuç

Son yirmi yıl zarfında, başta Çin olmak üzere, birçok Asyalı aktörün Afrika'da varlıklarını artırdıkları gözlemlenmektedir. Kuzey Kore, bu aktörler arasında zikredilen bir ülke değildir. Ülkenin nükleer tehdit kapasitesi ve siyasal sistemi gibi hususlar daha çok ilgi çekerken diplomatik ilişki ağı konusunda yeterli çalışma yapılmamıştır. Muhtemelen izole bir ülkenin diğer devletler üzerindeki etki kapasitesinin çok sınırlı olacağı varsayılmaktadır. Kuzey Kore'nin Afrika devletleriyle ilişkileri, böyle bir varsayımın genel geçer olmadığını göstermektedir.

Kuzey Kore'nin Afrika'daki mevcut siyasî varlık düzeyi, elbette Soğuk Savaş dönemindeki kadar yüksek değildir. Kim İl Sung döneminde Kuzey Kore, Afrika ülkelerinde Cuçe Konferansları düzenlenmesini sağlayan, Kimilsungizm propagandası yapabilen ve bu ideolojiye taraftar toplayabilen bir siyasî aktördü. Dahası, birçok Afrikalı lider doğrudan Kim İl Sung'un lider kültüründen etkilenmişti. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Pyongyang-Afrika etkileşimini karakterize eden siyasî motivasyonlar oldukça geri planda kalmıştır. Kuzey Kore 2006 sonrası dönemde kendisine yönelik BM yaptırımlarına karşı destek bulmak üzere yeni bir motivasyon ile Afrika ülkeleri ile temaslarını yoğunlaştırmıştır. Bu temaslar kapsamında Afrikalı devlet başkanlarının Kuzey

reports/detail/56-countries-involved-in-violating-unsc-resolutions-on-north-korea-during-t, 6 Haziran 2019.

⁵⁵ Samuel Ramani, “North Korea's African Strategy”, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2015/07/north-koreas-african-strategy/>, 15 Temmuz 2015.

Kore hakkındaki açıklamaları incelendiğinde kıtada henüz Kuzey Kore aleyhine bir tutumun gelişmediği anlaşılmaktadır. Bu durum, Kuzey Kore'nin Afrika'da Soğuk Savaş döneminde oluşturduğu siyasî etkinin söylemsel düzeyde de olsa halen devam ettiğini göstermektedir.

Kuzey Kore'nin Afrika'daki ekonomik varlık düzeyi de 2005'e kadar ciddi bir artış ve azalış göstermezken, BM yaptırımlarının başladığı 2006 sonrasında özellikle Mısır, Nijerya ve Güney Afrika gibi Afrikalı bölgesel güçlerle ticaretinde canlanma gözlenmiştir. BM yaptırımlarını malî ve ticarî olarak ihlal eden ülkelerin çoğunlukla Afrika kıtasından olması, bu ülkelerin Kuzey Kore ile ekonomik ilişkilerini sürdürmede yarar gördüklerine veya istemeyerek de olsa sıkı denetimler uygulama konusunda başarısız olduklarına işaret edebilir. Kuzey Kore, yine yaptırımlar döneminde yoğunlaşan anıt inşa projeleri ile Afrika'da alternatif ekonomik varlık gösterme yöntemleri geliştirmiştir. Bu projeler, Kuzey Kore'nin Afrika'daki siyasî etkisiyle yakından ilişkilidir, zira Afrika uluslarının bağımsızlıklarını sembolize eden önemli yapıların inşası, kamu diplomasisi bağlamında değerlendirilebilecek bir “yumuşak güce” tekabül etmektedir. Pyongyang'ın bu yolla Afrika ulusları nezdinde oluşturmak istediği etki, Türkiye'de Anıtkabir'in ve Atatürk büstlerinin Kuzey Kore tarafından inşa edilmesi durumunda oluşacak etkiye benzetilebilir.

Kuzey Kore ile Afrika devletleri arasındaki savunma işbirliği ise hem Soğuk Savaş döneminde hem de yaptırımlar döneminde önemini korumuştur. Nitekim Kuzey Kore ile ilgili BM yaptırımlarını askerî olarak ihlal eden ülkelerin yine çoğunluğu Afrika'dandır. Afrika devletleri açısından söz konusu yaptırım ihlalini cazip kılan en önemli unsur, Kuzey Kore'nin Afrika'da salt silah tedarikçisi olarak değil, Afrika devletlerinin savunma kapasitelerini inşa etmelerine katkı sağlayan bir aktör olarak varlık göstermeye çalışmasıdır. Bahsedilen katkı, her ne kadar büyük çaplı ve modern bir askerî kapasite inşasına tekabül etmese de, diğer aktörlerinkinden farklılaştığı için Afrika devletlerince önemseniyor olabilir.

Afrika devletlerinin Kuzey Kore'ye yönelik genel politikaları, “dengeleme” ve “peşine takılma” (*bandwagoning*) davranışları çerçevesinde yorumlanabileceği⁵⁶ gibi, İnşacı yaklaşım ile de açıklanabilir. Çünkü Pyongyang ile Afrika devletleri arasındaki ilişkilerin tarihsel hafızası karşılıklı olarak pozitif imajlar üzerine inşa edilmiştir. Afrika devletleri, halen Kuzey Kore'yi dünya barışını tehdit eden bir güç olarak algılamak yerine, kendisiyle işbirliğinden çıkar sağlayabilecekleri aktörlerden biri olarak görmektedirler. Dolayısıyla, mevcut Pyongyang-Afrika yakınlaşması temel olarak tarafların birbirleri hakkındaki düşünce ve algılarından etkilenmiş görünmektedir.

⁵⁶ Virginie Grzelczyk, “From Balancing to Bandwagoning: Evaluating the Impact of the Sanction Regime on North Korea–Africa Relationships”, *North Korean Review*, Cilt 15, No. 1, 2019, ss. 9-33.

Kaynaklar

Albright, David et al., “52 Countries Involved in Violating UNSC Resolutions on North Korea throughout most of 2017”, *Institute for Science and International Security*, 9 Mart 2018, <http://isis-online.org/isis-reports/detail/52-countries-involved-in-violating-uns-resolutions-on-north-korea-througho/10> (Erişim Tarihi 25 Ağustos 2019).

Albright, David et al., “56 countries involved in violating UNSC Resolutions on North Korea during last reporting period”, *Institute for Science and International Security*, 6 Haziran 2019, <http://isis-online.org/isis-reports/detail/56-countries-involved-in-violating-uns-resolutions-on-north-korea> (Erişim Tarihi 25 Ağustos 2019).

“Algeria: North Korean President Kim Il Sung Seeks Support from Algeria for His Policy of Re-Unifying North and South Korea”, *Reuters*, 27 Mayıs 1975, <https://reuters.screenocean.com/record/440704> (Erişim Tarihi 30 Ağustos 2019).

“Angolan President on Supreme Leader Kim Jong Un’s Contributions to National Reunification”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 12 Ağustos 2018, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/56/> (Erişim Tarihi 10 Temmuz 2019).

“Angolan President Supports DPRK’s Stand”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 20 Ekim 2018, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/47/> (Erişim Tarihi 10 Temmuz 2019).

Bartrop, Paul R., *A Biographical Encyclopedia of Contemporary Genocide: Portraits of Evil and Good*, ABC-Clio, Santa Barbara, 2012.

Bayram, Mürsel, “Benin, Gabon ve Orta Afrika Cumhuriyeti’ndeki Siyasal İhtidarlarda Libya Devrik Lideri Muammer Kaddafi’nin Etkisi”, İsmail Ermağan (der.), *Dünya Siyasetinde Afrika 5*, Nobel Akademik, Ankara, 2018.

Bayram, Mürsel, “North Korea's Tool of Influence in Africa: Mansudae Art Studio”, *X. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı Özet Kitapçığı*, Bursa, 2018.

Bechtol, Bruce E., Jr., *North Korean Military Proliferation in the Middle East and Africa: Enabling Violence and Instability*, The University Press of Kentucky, Lexington, 2018.

Berger, Andrea, *Target Markets: North Korea’s Military Customers in the Sanctions Era*, Royal United Services Institute for Defence and Security Studies (RUSI), Abingdon, 2015.

“Botswana cut ties with North Korea”, 14 Şubat 2014, <http://www.gov.bw/en/Ministries--Authorities/Ministries/Ministry-of-Foreign-Affairs-and-International-Cooperation/News/> (Erişim Tarihi 3 Temmuz 2019).

Mürsel Bayram – *Kuzey Kore'nin Afrika'da Varlık Gösterme Biçimleri*

Boyne, Walter J., *The Yom Kippur War and the Airlift Strike that Saved Israel*, St. Martin's Press, New York, 2002.

“Burundian President Supports WPK, DPRK Government and People”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 13 Kasım 2018, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/41/> (Erişim Tarihi 9 Temmuz 2019).

Cannon, Brendon J. et al., “The International Criminal Court and Africa: Contextualizing the Anti-ICC Narrative”, *African Journal of International Criminal Justice*, Cilt 2, No 1-2, 2016.

“Central African President Meets DPRK Ambassador”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 25 Haziran 2017, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/103/> (Erişim Tarihi 19 Temmuz 2019).

Cole, Rowland J.V., “Africa's Relationship with the International Criminal Court: More Political Than Legal”, *Melbourne Journal of International Law*, Cilt 14, 2013.

“Congolese Government Delegation Visits Mangyongdae”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 12 Temmuz 2019, <http://www.mfa.gov.kp/en/congolese-government-delegation-visits-mangyongdae/> (Erişim Tarihi 1 Eylül 2019).

“Congolese President Supports DPRK”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 2 Aralık 2018, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/38/> (Erişim Tarihi 1 Eylül 2019).

Daddah, Mokhtar Ould, *La Mauritanie contre Vents et Marées*, Éditions Karthala, Paris, 2003.

Dawber, Alistair, “North Korea strengthens ties in East Africa”, *The Independent*, 2 Kasım 2014, <https://www.independent.co.uk/news/world/politics/north-korea-strengthens-ties-in-east-africa-9834369.html> (Erişim Tarihi 2 Eylül 2019).

“Department Director General of DPRK FM Visits Some African Countries”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 1 Mayıs 2018, <http://www.mfa.gov.kp/en/department-director-general-of-dprk-fm-visits-some-african-countries/> (Erişim Tarihi 2 Eylül 2019).

“DPRK's Kim Yong Nam visits Uganda, Congo”, *People's Daily Online*, 31 Ekim 2014, <http://en.people.cn/n/2014/1031/c90777-8802794-3.html> (Erişim Tarihi 2 Eylül 2019).

El-Tuhâmi, Amr, هل تستجيب القاهرة للضغوط الأميركية لتجميد علاقاتها مع كوريا الشمالية؟ (hel testecib ul-Kâhire li'd-duğūt il-emrikiyye li tecmīdi 'alakâtiha ma'a koriya eş-şimâliyye), *Al-Monitor*, 11 Eylül 2017, <https://www.al->

monitor.com/pulse/ar/contents/articles/originals/2017/09/egypt-north-korea-relations-us-pressure-cut-aid.html (Erişim Tarihi 26 Ağustos 2019).

“Equatorial Guinean President on Kim Il Sung’s Feats”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 22 Nisan 2017, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/112/> (Erişim Tarihi 26 Ağustos 2019).

“Eritrean President Supports Korean People’s Struggle”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 23 Nisan 2017, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/112/> (Erişim Tarihi 2 Eylül 2019).

Ford, Glyn ve Kwon, Soyoung, *North Korea on the Brink: Struggle for Survival*, Pluto Press, Londra, 2008.

“Foreign direct investment to Africa defies global slump, rises 11%”, *UNCTAD*, 12 Haziran 2019, <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2109> (Erişim Tarihi 1 Eylül 2019).

“Gambia votes against referring North Korea to ICC”, *The Standard Gambia*, 24 Aralık 2014, <https://standard.gm/gambia-votes-against-referring-north-korea-to-icc/> (Erişim Tarihi 5 Nisan 2019).

“Gambian President Hopes for Cooperation with DPRK”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 24 Nisan 2019, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/10/> (Erişim Tarihi 5 Nisan 2019).

Ghanmi, Lamine, “Algeria defends ties with North Korea despite US pressure”, *The Arab Weekly*, 15 Ekim 2017, <https://theArabweekly.com/algeria-defends-ties-north-korea-despite-us-pressure> (Erişim Tarihi 26 Temmuz 2019).

Grzelczyk, Virginie, “From Balancing to Bandwagoning: Evaluating the Impact of the Sanction Regime on North Korea–Africa Relationships”, *North Korean Review*, Cilt 15, No 1, 2019.

Hamish Macdonald, “North Korea and Libya discuss military cooperation despite sanctions”, *North Korea News*, 10 Şubat 2017, <https://www.nknews.org/2017/02/north-korea-and-libya-discuss-military-cooperation-despite-sanctions/> (Erişim Tarihi 26 Temmuz 2019).

Ha-young Choi, “Top North Korean official meets African leaders”, *North Korea News*, <https://www.nknews.org/2016/05/top-north-korean-official-meets-african-leaders/>, 25 Mayıs 2016. (Erişim Tarihi 26 Temmuz 2019).

Mürsel Bayram – *Kuzey Kore'nin Afrika'da Varlık Gösterme Biçimleri*

Hoog, Tycho van der, *North Korean Monuments in Southern Africa: Legitimizing Party Rule through the National Heroes' Acres in Zimbabwe and Namibia*, Master Political Culture and National Identities, Leiden University, 2017.

Jeffries, Ian, *North Korea, 2009-2012: A Guide to Economic and Political Developments*, Routledge, Londra ve New York, 2013.

Kalley, Jacqueline Audrey et al., *Southern African Political History: A Chronology of Key Political Events from Independence to Mid-1997*, Greenwood Publishing, Westport, 1999.

Kharief, Akram, “Exclusive: Algeria hosted meeting between North Korean and South Korean officials”, *The Middle East Eye*, 9 Mayıs 2018, <https://www.middleeasteye.net/news/exclusive-algeria-hosted-meeting-between-north-korean-and-south-korean-officials> (Erişim Tarihi 26 Temmuz 2019).

Khonani Ontebetse, “Botswana listed in North Korea UN sanctions busting report”, *Sunday Standard*, 1 Temmuz 2019, <http://www.sundaystandard.info/botswana-listed-north-korea-un-sanctions-busting-report> (Erişim Tarihi 25 Temmuz 2019).

“Kim Yong Nam Leaves Harare”, *Korean Central News Agency*, 14 Mayıs 2009, <http://www.kcna.co.jp/item/2009/200905/news14/20090514-04ee.html> (Erişim Tarihi 26 Temmuz 2019).

Kirkwood, Meghan Laurel Elizabeth, “Postindependence Architecture through North Korean Modes: Namibian Commissions of the Mansudae Overseas Project”, G. Salami and M. B. Visonà (der.), *A Companion to Modern African Art*, Oxford, 2013.

“Korean Presidium's President Visits Works at Agostinho Neto Centre”, *Agencia Angola Press*, 25 Mart 2008, http://www.angop.ao/angola/en_us/noticias/politica/2008/2/13/ (Erişim Tarihi 26 Temmuz 2019).

Leone, Daniel, “Egypt's North Korea Connection”, *Project on Middle East Democracy (POMED)*, 10 Ağustos 2017, <https://pomed.org/egypts-north-korea-connection/> (Erişim Tarihi 12 Ağustos 2019).

“Malian President Meets DPRK Ambassador”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 20 Ekim 2017, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/87> (Erişim Tarihi 31 Ağustos 2019).

Matthieu Kairouz, “Ce jour-là: le 16 janvier 1977, Bob Denard lance l'Opération crevette contre Kérékou au Bénin”, *Jeune Afrique*, 16 Ocak 1977, <http://www.jeuneafrique.com/360952/politique/jour-16-janvier-1977> (Erişim Tarihi 31 Ağustos 2019).

“Mauritanian President Lauds DPRK”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 29 Ekim 2018, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/43/> (Erişim Tarihi 22 Ağustos 2019).

“Namibia enjoys a new palace”, *News 24*, 21 Mart 2008, <https://www.news24.com/Africa/News/Namibia-enjoys-a-new-palace-20080321> (Erişim Tarihi 30 Temmuz 2019).

Nicolas Beau, “Mauritanie, Mohamed Ould Abdel Aziz en Corée du Nord”, *Mondafrique*, 11 Eylül 2018, <https://mondafrique.com/mauritanie-mohamed-ould-abdel-aziz-en-coree-du-nord/> (Erişim Tarihi 1 Nisan 2019).

“Nigerian President to Support Korean People’s Efforts for Peace and Reunification”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 18 Eylül 2018, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/53/> (Erişim Tarihi 13 Ağustos 2019).

Noland, Marcus, “North Korea’s External Economic Relations: Globalization in Our Own Style”, Samuel S. Kim ve Tai Hwan Lee (der.), *North Korea and Northeast Asia*, Rowman&Littlefield, Lanham, 2002.

“Orascom continuing business in North Korea”, *Yonhap News Agency*, 4 Ocak 2018, <https://en.yna.co.kr/view/AEN20180104005500315> (Erişim Tarihi 23 Nisan 2019).

Ramani, Samuel, “North Korea’s African Strategy”, *The Diplomat*, 15 Temmuz 2015, <https://thediplomat.com/2015/07/north-koreas-african-strategy/> (Erişim Tarihi 1 Mayıs 2019).

Resolution 2094 (2013), https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2094.pdf (Erişim Tarihi 17 Mayıs 2019).

“Senegalese President Supports DPRK”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 6 Kasım 2018, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/42/> (Erişim Tarihi 18 Haziran 2019).

Solomon, Salem, “Africa’s Ties to North Korea Extend Beyond Isolated Military Deals”, *Voanews*, 17 Eylül 2017, <https://www.voanews.com/africa/africas-ties-north-korea-extend-beyond-isolated-military-deals> (Erişim Tarihi 5 Haziran 2019).

Some Facts about North Korea, Naewoe Press, Seoul, 1984.

Staar, Richard F., *Yearbook on International Communist Affairs 1984: Parties and Revolutionary Movements*, Hoover Institution Press, Stanford, 1984.

Mürsel Bayram – *Kuzey Kore'nin Afrika'da Varlık Gösterme Biçimleri*

Takabayashi, Toshiyuki, “Kuzey Kore'nin Afrika Politikası Üzerine Bir İnceleme: Uluslararası Dostluk Fuar Merkezi'ndeki Sergi Örneği”, Hasret Çomak et al. (der.), *Afrika Politikası: 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı*, çev. Keisuke Wakizaka, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2017.

“Talks between Kim Yong Nam and Abdelkader Bensalah Held”, *Korean Central News Agency*, 24 Temmuz 2007, <http://www.kcna.co.jp/item/2007/200707/news07/26.htm> (Erişim Tarihi 18 Haziran 2019).

“Talks between Kim Yong Nam and Ethiopian PM Held”, *Korean Central News Agency*, 30 Temmuz 2007, <http://www.kcna.co.jp/item/2007/200708/news08/01.htm> (Erişim Tarihi 18 Haziran 2019).

“Togolese President on Friendly Relations with DPRK”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 21 Şubat 2019, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/23/> (Erişim Tarihi 10 Temmuz 2019).

“UAE-backed Haftar in takeover of Libya's oil ports”, *Middle East Monitor*, 16 Temmuz 2018, <https://www.middleeastmonitor.com/20180716-uae-backed-haftar-in-takeover-of-libyas-oil-ports/> (Erişim Tarihi 28 Ağustos 2019).

“Ugandan President Supports Korea's Peaceful Reunification”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 10 Ekim 2017, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/85/>, 2017-11-10. (Erişim Tarihi 15 Temmuz 2019).

Walsh, Declan, “Need a North Korean Missile? Call the Cairo Embassy”, *The New York Times*, 3 Mart 2018, <https://www.nytimes.com/2018/03/03/world/middleeast/egypt-north-korea-sanctions-arms-dealing.html> (Erişim Tarihi 21 Ağustos 2019).

Weinstein, Warren ve Henriksen, Thomas H., *Soviet and Chinese Aid to African Nations*, Praeger, Santa Barbara, 1980.

Wertz, Daniel et al., “DPRK Diplomatic Relations”, *The National Committee on North Korea Issue Brief*, 2016.

“What does North Korea export to Ghana? (2017)”, *Observatory of Economic Complexity*, https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/prk/gha/show/2017/ (Erişim Tarihi 30 Ağustos 2019).

“What does North Korea export to Mali? (2017)”, *Observatory of Economic Complexity*, https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/prk/mli/show/2017/ (Erişim Tarihi 30 Ağustos 2019).

Young, Benjamin, “The Struggle For Legitimacy: North Korea’s Relations with Africa, 1965–1992”, *BAKS Papers*, Cilt 16, Yaz 2015.

“Zambian President Refers to Friendly and Cooperative Ties with DPRK”, *DPRK Ministry of Foreign Affairs*, 4 Eylül 2017, <http://www.mfa.gov.kp/en/category/activities/page/93/>, (Erişim Tarihi 6 Eylül 2019).